

2.1. Sociologija kao znanstveni pogled na društvo

Što je sociologija?

Sociologija je znanost koja proučava društva i načine na koje ta društva oblikuju ponašanje, vjerovanja i identitet ljudi.

Sociološki pogled na društvo

- Mogućnost izdizanja iznad osobnog, svakodnevnog iskustva i sagledavanje sebe i drugih iz šireg vidokruga
- **Sociološka imaginacija** → sposobnost shvaćanja odnosa između pojedinca i društva (Cecile Wright Mills)
- Prepoznavanje općeg u pojedinačnom (Peter Berger)

Društvo = Općeniti kolektiv kojem pripadamo

- Utječe na pojedince
- Odnosi među pojedincima i „društvene sile“
- Uređenost ljudskog ponašanja
- Zajedničke norme i vrijednosti
- Institucionalizirana struktura
- Povijest
- **Gemeinschaft** = zajednica; snažne i osobne veze (selo)
- **Gesellschaft** = društvo; ljudi su sredstvo (grad)

Društvene znanosti

- Ekonomija → tržište regulirano ponudom i potražnjom, proizvodnjom i razmjenom
- Politologija → društvo regulirano moći i utjecajem
- Psihologija → unutarstana stanja i ponašanja pojedinca
- Povijest → rezultati društvenih procesa u prošlosti
- Antropologija → istraživanje jednostavnih, primitivnih i egzotičnih društava

Emile Durkheim

Društvene činjenice → Načini razmišljanja, djelovanja i osjećanja izvanjskih pojedinca, koji mu se nameću, htio on to ili ne.

PRIMJER: Samoubojstva → Društveni procesi utječu na ljudsku psihi.

Varijable koje utječu na stopu samoubojstva:

- Religija (protestanti > katolici)
- Obiteljski odnosi (samci, razvedeni i udovci > vjenčanih)
- Rat i mir (manje samoubojstva u vrijeme rata)
- Ekonomska kriza (nagle promjene, i pozitivne i negativne, u ekonomiji)

Društvena solidarnost (društvena povezanost) također objašnjava različite stope samoubojstva:

- **Integracija** → Snaga povezanosti pojedinca s društvenom skupinom.
- **Regulacija** → Kontrola individualnih poriva pomoću društvenih normi.

Ovisno o društvenoj solidarnosti (integraciji i regulaciji), razlikujemo četiri vrste samoubojstva:

1. **Egoistično samoubojstvo** → Slaba integracija - Izolacija pojedinca koji je pretjerano usredotočen na sebe (protestanti vjeruju u individualno spasenje, a katolici u spasenje kroz zajednicu).
2. **Alturistično samoubojstvo** → Prejaka integracija - Pojedinač nalazi malu vrijednost u vlastitoj osobnosti te bi se žrtvovao za društvo (bombaši samoubojice, vojnici).
3. **Anomično samoubojstvo** → Nedostatak regulacije - Ljudima su potrebna ograničenja vlastitih želja (nagle promjene, kao razvod ili ekonomske promjene, dovede do zbunjenosti i anomije, stanja bez normi).
4. **Fatalistično samoubojstvo** → Prejaka regulacija – Preveliki broj normi koje pojedincu ne ostavljaju nikakav izbor (robovi, žene koje nisu mogle imati djecu).

Moderno društvo = egoizam + anomija

Mikrosociologija → Proučava osobne interakcije, „licem-u-lice“.

Makrosociologija → Proučava veće grupe, institucije i društvene sustave, dugotrajnije procese promjene.

Makrorazina sociologije oblikovana je ponavljajućim obrascima na mikrorazini, a akcije na mikrorazini rezultat su utjecaja makrorazine.

Max Weber

Društveno djelovanje (socijalna akcija) → Djelovanje u kojem protagonist uzima u obzir djelovanje drugih i prema tome se orijentira. Refleksivno, instinktivno ili automatsko ponašanje nije akcija.

- **Idealni (čisti) tip** – savršeni (utopijski) opis neke opće društvene pojave (npr. društveni poredak ili religijska organizacija), *ne postoji u stvarnost, služi kao model*
 - a) **Tradicionalno djelovanje**
 - b) **Afektivno djelovanje**
 - c) **Vrijednosno-racionalno djelovanje**
 - d) **Svrhovito-racionalno ili instrumentalno djelovanje**

Razumijevanje → prepoznavanje značenja koja ljudi pridaju svojim akcijama

Društvena (socijalna) struktura → Relativno trajan, stabilan i uređen skup odnosa među ljudima. Svaka grupa ili organizacija (obitelj ili škola) ima strukturu.

Komponente socijalne strukture

- **Institucije** → Društvene aktivnosti koje se redovito i stalno ponavljaju, koje se održavaju i reguliraju pomoću društvenih normi, uspostavljeni načini ponašanja (obrazovne, religijske, političke, ekonomske, institucije srodstva → obitelj)
 - Institucija: sve konkretne škole – Uloge: učenika, nastavnika, ravnatelja...
 - ULOGA: Održavanje, stabilizacija i učvršćivanje društva
 - **Totalne institucije** (Goffman) → Resocijalizacija intenzivnim i ponižavajućim postupcima (zatvori, logori, umobolnice).
- **Organizacija** → Trajna formalna sekundarna grupa koja na regularnoj osnovi obavlja određenu djelatnost.
- **Društvena grupa** → Dvoje ili više ljudi u relativno stabilnoj i trajnoj interakciji, dijele zajednički osjećaj pripadnosti i identiteta (obitelj → uloga sina postoji samo u odnosu na ulogu roditelja)
- **Položaj** → Mjesta koja pojedinci zauzimaju u društvenoj strukturi
 - **Status** → Položaj koji je vrednovan te povezan s različitim pravima, dužnostima i očekivanjima (položaj / status učenika, profesora, prijatelja, kupca)
 - **Pripisani ili stečeni status**
- **Uloga** → Skup društveno određenih značajki i očekivanih ponašanja pridružen pojedinom položaju (položaj pacijenta → uloga bolesnika, uloga sustanara u bolničkoj sobi)
 - **Pripisana ili stečena uloga**
 - **Idealna i zbiljska uloga** → Jaz između onoga što bi trebali činiti i što činimo, ponekad dopustiv.
 - Teško ispunjavanje uloga kada su one nejasno definirane (adolescencija).
 - **Konflikt uloga** → Istovremeno ispunjavanje proturječnih zahtjeva uloge.
- **Vrijednosti** → moralne
- **Norme** → pravila ponašanja temeljena na moralnim vrijednostima

Robert K. Merton

Funkcije djelovanja:

- a) **Manifestne funkcije** – očite i objektivne posljedice koje pojedinci u djelovanju namjeravaju i priznaju
- b) **Latentne funkcije** – prikrivene, nenamjerne i nespoznate posljedice djelovanja

Nastanak i razvitak sociologije

Početak sociološkog razmišljanja:

Montesquieu – Društvene institucije i procesi su rezultat materijalnih uvjeta u društvu (vrta tla i klime, zanimanja, religije, trgovina, običaji...).

Adam Ferguson – Čovjekova priroda ovisi o značajkama društva u kojem živi. Privrženost se nalazi u primitivnim društvima, a neprijateljstvo u civilizaciji.

Društvene i povijesne okolnosti nastanka sociologije:

- Modernost
- Prosvjetiteljstvo
- Romantizam
- Političke revolucije
- Industrijska revolucija i nastanak kapitalizma
- Urbanizacija
- Religijske promjene
- Razvoj znanosti

Osnivači sociologije

August Comte

- Socijalna fizika → Sociologija koja se bavila **socijalnom statikom** (postojećim društvenim poretkom i strukturama) i **socijalnom dinamikom** (društvenim promjenama i razvojem)
- **Pozitivizam** – Društvo se proučava na isti način kao i priroda.
- **Evolucionizam**
- **Scijentizam**
- **Antiindividualizam**
- **Konzervatizam**
- Sociologija treba služiti za stvaranje boljeg društva i preuzeti funkciju religije u osiguranju društvenog poretka: „*Znati da bi se predvidjelo, predvidjeti da bi se djelovalo.*“
- Osnovna ćelija društva jest **obitelj**.
- Tri stadija razvoja društva (tri faze duhovna razvoja koje utječu na razvoj društvenih struktura kroz povijest):
 - 1) **Teološki stadij** – dominira religija, ratnici i proroci
 - 2) **Metafizički stadij** – vjera u apstraktne sile, svećenici i pravnici
 - 3) **Pozitivni stadij** – vjera u znanost, industrijalci i znanstvenici

Herbert Spencer

- **Evolucija** – Promjena iz stanja neodređene, nepovezane homogenosti u stanje određene, povezane heterogenosti.
- Društvo je slično biološkom organizmu, sastavljeno od institucija. Što društvo evolucijom postaje složenije, javlja se potreba za unutarnjom regulacijom i socijalnom kontrolom.
- **Tipovi unutarnje regulacije:**
 - a) **Militarističko društvo** – prinuda, centralizirana vlast, podčinjavanje pojedinca državi, zatvorenost i neprijateljstvo prema drugim društvima
 - b) **Industrijsko društvo** – dobrovoljna suradnja, decentralizirana vlast, dobrobit slobodnih pojedinaca, ekonomska međuzavisnost i otvorenost prema drugim društvima
- **Socijalni darvinizam** – Rat i borba među narodima i rasama osnovni su pokretači društvenog razvoja u kojem samo najsposobniji preživljavaju.

Karl Marx

- **Historijski materijalizam** – Pokretačka snaga u povijesti je način na koji se ljudi odnose u proizvodnji svoga materijalnoga života.
- Suprotstavljene **društvene klase** nastale iz podjele rada. Čitava povijest zapravo je sukob među klasama.
- Povijest čovječanstva:
 - Sve veća kontrola čovjeka nad prirodom
 - **Otuđenje (alijenacija)** – ljudima vladaju sile koje su same stvorili (religija, politika, država)
- **Osnovica (baza)** – ukupnost odnosa koje ljudi uspostavljaju u proizvodnji
- **Nadgradnja (superstruktura)** – izgrađuje se nad bazom, ideologija (pravo, religija, obitelj, država)
- Stalne promjene u **proizvodnim snagama** → Promjene u **proizvodnim odnosima**
- **Teorija revolucije** – politički program usmjeren na rušenje kapitalističkog poretka i ukidanje društvenih klasa → **komunizam**

Emile Durkheim

- **Društvene činjenice** određuju karakteristike pojedinca, a ne njihove osobine i motivi.
- **Društvena solidarnost** – moralne vrijednosti i osjećaji koji osiguravaju integraciju društva.
 - a) **Mehanička solidarnost** – Društva s manjim stupnjem funkcionalne diferencijacije (tj. slabije razvijenom podjelom rada). Ljudi obavljaju slične poslove, imaju slična iskustva i slično misle. Njihova snažna integracija i kontrola društva nad njihovom svijesti proizlazi iz njihove sličnosti.
 - b) **Organska solidarnost** – Društva s funkcionalnom diferencijacijom i specijalizacijom (razvijena podjela rada). Zadovoljenje svih potreba moguće je zbog međusobne ovisnosti jednih prema drugima. Moralna kontrola društva nad pojedincima ne mora bit stroga, jer integracija i opstanak počiva na međuzavisnosti.
- **Anomija** – Stanje kada ne vrijede društvena pravila, društvo nema utjecaj na pojedince i oni su prepušteni sami sebi. Individualne, neograničene želje nisu regulirane društvenim normama, pojedinci su bez moralnih putokaza.
- **Religija**
 - **Sveto** – Ono čemu se pridaje posebno značenje, što izaziva strahopoštovanje i poniznost.
 - **Profano** – Ono svakodnevno, obično, bez nekog posebnog značenja.
- Poštovanje svetih simbola omogućuje društvenu integraciju. Za održavanje integracije treba povremeno upriličiti **rituale**. U primitivnim društvima rituali su religijski, u modernima politički (npr. nacionalne obljetnice).

Max Weber

- **Društveno djelovanje (socijalna akcija)**
- Proučava subjektivnost u socijalnim akcijama.
- **Idealni tip**
- **Tri tipa legitimne vlasti:**
 - a) **Racionalna**
 - b) **Tradicionalna**
 - c) **Karizmatična**
- **Racionalizacija** – Područja društvenog života bivaju sve više podvrgnuta kalkulaciji i predviđanju.

Sociološke perspektive

Strukturalni funkcionalizam

- Makrosociološka perspektiva
- Društvo je integrirana cjelina sa strukturom, a svaki dio strukture ima **funkciju**.
- FOKUS: Konsenzus, sistem, ravnoteža, funkcija, međuzavisnost, solidarnost, poredak, stabilnost.
- Početci: Herbert Spencer i Emile Durkheim
- ZACETNICI: Talcott Parsons i Robert K. Merton
- **Parsons**
 - Društvo je sistem čiji se dijelovi održavaju zahvaljujući **vrijednosnom konsenzusu** (suglasju) oko ciljeva i njihova postizanja.
- **Merton**
 - Manifestne i latentne funkcije → Neke posljedice djelovanja **disfunkcionalne** su za društvo.
- ZADAĆA **funkcionalne analize**: Napraviti bilancu funkcija i disfunkcija neke pojave te pokazati za koga je što (dis)funkcionalno.
 - Siromaštvo
 - Ekonomska funkcija → radna snaga za nepoželjne poslove
- Zbog fokusa na socijalnu stabilnost, ne mogu objasniti društvene promjene i sukobe.
 - Sukobe u društvu shvaćaju kao izraz **sloma društvenog sistema**.

Konfliktna perspektiva

- Makrosociološka perspektiva
- Suprotnost, ali i komplementarnost funkcionalizmu.
- Naglašavanje društvenih procesa napetosti, kompeticije i promjene.
- Sukobi u društvu su izvor **društvene promjene**.
- FOKUS: Poremećaji, nestabilnost, suprotstavljeni interesi → podjele u društvu
- OSNOVA JEDINSTVA DRUŠTVA: **Prinuda**
- Društvene institucije i odnosi nisu nužni ni opravdani.
- Početci kod Karla Marxa → klasna borba pokretač povijesti
- Konflikt = ne nužno nasilje, već napetost, neprijateljstvo, konkurencija i neslaganje oko ciljeva i vrijednosti
- Konflikti su stalni i neizbježni dijelovi društvenog života
 - Stari – mladi, Grad – selo, Proizvođač – potrošač, Bijelci – crnci
- Borba za moć, bogatstvo, prestiž, dominaciju, resurse
- PITANJE: Tko dobiva, a tko gubi
- Lewis Coser → Konflikt može biti funkcionalan za društvenu grupu jer jača integraciju unutar dotične grupe (Katolička crkva ili američki Crnci)
- Mogući pozitivni efekt na sistem → Društveni problemi ulaze u središte pažnje i dolazi do pozitivnih društvenih promjena (Pokreti za prava žena)

Interakcionistička perspektiva

- Mikrosociološka perspektiva
- Na koji način ljudi stvaraju, održavaju i mijenjaju društvo? Kako ih to društvo oblikuje?
- Detaljni aspekti svakodnevnog života.
- Početci kod Maxa Webera → Socijalna akcija
- ZAČETNIK: George Herbert Mead
- Društvo se ljudskim interakcijama stalno iznova stvara.
- **Thomasov teorem:** „ Ako ljudi definiraju situaciju kao realnu, ona je realna u svojim posljedicama.“

SUVREMENI SOCIOLOZI:

Giddens

Beck

Castels

Vrste i metode istraživanja

- **Teorijsko istraživanje** – objašnjenja činjenica i događaja i njihovih odnosa
 - **Empirijsko istraživanje** – opis i mjerenje pojedinih činjenica i događaja
 - **Metodološko istraživanje** – bavi se samim istraživačkim postupkom
-
- **Kvantitativni pristup** – temelji se na brojkama
 - **Kvalitativni pristup** – značenja koja ljudi pridaju pojavama, subjektivni odnos i interpretacija

Vrste sociološkog istraživanja

1. ANKETNO ISTRAŽIVANJE
 - Kvantitativno
 - Standardizirani upitnik s većim brojem pitanja
2. ETNOGRAFSKO ISTRAŽIVANJE
 - Kvalitativno
 - Razumijevanje značenja koje ljudi pridaju svojim djelovanjima
 - Interakcija licem u lice i u malim grupama
3. ISTRAŽIVANJE DOKUMENATA

Strategije istraživanja

STUDIJA SLUČAJA	KOMPARATIVNI PRISTUP
<ul style="list-style-type: none">• Istraživanje samo jednog, posebnog slučaja (osoba, organizacija, društvo)• Detaljno ispitivanje i opis samo tog predmeta istraživanja	<ul style="list-style-type: none">• Istraživanje dva ili više slučajeva kako bi se ispitale njihove sličnosti i razlike

LONGITUDINALNA STRATEGIJA	STRATEGIJA PRESJEKA
<ul style="list-style-type: none">• Ispituje promjene kroz vrijeme	<ul style="list-style-type: none">• Zanemaruje vremensku dimenziju i daje sliku situacije u određenom trenutku

Metode sociološkog istraživanja

1. ANKETA

- Provjeravanje hipoteza
- **Populacija** → Svi ljudi o kojima ispitivači žele nešto doznati
- **Uzorak** → Manji, reprezentativni broj ispitanika izdvojenih iz populacija koji odražava karakteristike cjelokupne populacije
 - **Nasumični uzorak**
 - **Stratificirani uzorak** → Populacija se dijeli u segmente (strata) prema značajkama iz kojih se uzorak bira nasumično. (Osigurava reprezentativnost uzorka.)
 - **Kvotni uzorak** → Odabire se na osnovi poznatih značajki populacije. (Mora se ispuniti kvota ispitanih žena)
- **Upitnik** → Niz pitanja na koja ispitanici odgovaraju pismeno.
- **Intervju** → Niz pitanja koje istraživači osobno postavljaju ispitanicima .
 - **Strukturirani intervju** → Precizno formulirana pitanja kao u upitniku samo što se na njih odgovara usmeno.
 - **Nestrukturirani intervju** → Otvorena pitanja, odgovori vlastitim riječima, više liči na razgovor.

2. PROMATRANJE

- **Neutralni vanjski promatrač** ostaje neprimijećen.
- **Promatranje bez sudjelovanja** u aktivnostima ispitivane skupine kako se ne bi utjecalo na njihovo ponašanje.
- **Promatranje sa sudjelovanjem** u kojem se istraživač priključuje aktivnostima ljudi koje promatra (antropologija).

3. ANALIZA POSTOJEĆIH PODATAKA

- **Sekundarna analiza** → Analiza statističkih podataka koje su prikupili drugi.
- **Analiza povijesnih dokumenata** → Analiza informacija sadržanih u povijesnim zapisima, pismima, dnevnicima...
- **Analiza sadržaja** → Istraživanje tekstova i drugog simboličkog materijala (knjiga, novina, filmova, govora...)

4. EKSPERIMENT

- Ispituje uzročno-posljedične odnose u kontroliranim uvjetima.
- **Terenski eksperiment** → Eksperiment ne u laboratoriju, nego u prirodnim uvjetima.

2.2. Društvo i društvena struktura

Temeljni dijelovi društvene strukture

Društvene grupe

- **Društvena grupa** - Određen broj ljudi koje se nalaze u relativno stalnoj i redovitoj interakciji.
- **Agregat** – Skup anonimnih i međusobno nepovezanih pojedinaca koji su u isto vrijeme na istom mjestu. → **Nefokusirano okupljanje**
- **Socijalna kategorija** – Statističko grupiranje. Svrstavanje ljudi u skupine prema određenim društvenim značajkama.

- **Primarne grupe** – Manje i dugotrajnije grupe s većim stupnjem bliskosti i osjećajne povezanosti. Obitelj i prijatelji.
- **Sekundarne grupe** – Brojnije, članovi nisu emotivno povezani, povezani su zajedničkim ciljem, njihove međusobne reakcije nisu tako sveobuhvatne kao u primarnima. Politička stranka, klub, profesionalno udruženje.

- **Referentne grupe** – Osnovica i mjerilo za procjenjivanje i oblikovanje naših stavova, osjećaja i djelovanja. Pomažu nam da shvatimo svijet oko sebe i služe kao izvor psihološke identifikacije. Ne moramo biti članovi tih grupa, one su nešto čemu težimo.
 - **Normativna funkcija** – Utjecaj na naša mjerila vrednovanja.
 - **Komparativna funkcija** – Usporedba značajki referentne grupe s grupom kojoj stvarno pripadamo.
 - Može doći do **relativne deprivacije** → Nezadovoljstvo zbog jaza između onoga što zaista imamo (u grupi kojoj pripadamo) i onoga što smatramo da bismo trebali imati (na osnovi mjerila referentne grupe).

VELIČINA GRUPE

- Dijada → Nestabilna, intenzivnija, najdublja emocionalna veza, najbolniji sukobi
- Trijada i veće grupe su stabilnije

VODSTVO GRUPE (ovisi o potrebama grupe, a ne o osobinama vođe)

- **Instrumentalno vodstvo** – Naglašava izvršavanje zadataka. Vođa „obavlja stvari“.
- **Ekspresivno vodstvo** – Naglašava kolektivnu dobit. Vođa pruža emocionalnu potporu, smanjuje napetost

STIL ODLUČIVANJA

- **Autoritarno vođenje** – Instrumentalno vodstvo. Vođa na sebe preuzima odgovornost i traži pokoravanje članova grupe.
- **Demokratsko vođenje** – Ekspresivno vodstvo. Uključuje sve članove u proces odlučivanja.
- **Laissez-faire vođenje** – Svatko radi što želi. Vođa je pasivan i djeluje samo kada se to zatraži.

Društvene organizacije

- Trajna formalna sekundarna socijalna grupa koja na regularnoj osnovi obavlja određenu djelatnost.
 - Ima specifičan cilj, definirano članstvo, pravila ponašanja i odnose autoriteta.
 - Racionalno planiranje, podjela rada, hijerarhija kontrole, formalizirana pravila, impersonalnost.
 - **Viši članovi** djeluju pomoću moći prinude (fizička sila), moći nagrađivanja (novac i slični poticaji) i normativne moći (moralno uvjeravanje).
 - **Niži članovi** mogu biti otuđeni (ne podržavaju ciljeve organizacije), proračunati (umjereno podržavaju ciljeve) i moralno uključeni (snažno podržavaju organizaciju).
-
- **Prinudne organizacije**
 - Zatvori, logori
 - Viši članovi → Prinuda
 - Niži članovi → Otuđeni
 - **Utilitarističke organizacije**
 - Tvornice, banke → KORISNE
 - Viši članovi → Nagrađivanje
 - Niži članovi → Proračunati
 - **Normativne organizacije / Dobrovoljne udruge**
 - Crkve, političke stranke, dobrotvorne organizacije
 - Viši članovi → Uvjeravanje
 - Niži članovi → Uključeni

Weberova birokracija

- Društvena struktura sastavljena od hijerarhije položaja i uloga, koja djeluje na osnovi preciznih pravila i procedura.

Idealni tip birokracije

- Precizna podjela rada
- Hijerarhija autoriteta
- Precizan sustav pisanih pravila i propisa
- Naobrazba službenika
- Službenici ne posjeduju sredstva kojima rade
- Zaposlenje se smatra karijerom
- Impersonalnost i objektivnost

Disfunkcije birokracije

- **Izokrenuta racionalnost** → Odluke birokratskih organizacija imaju suprotan učinak od željenoga.
- **Nesposobnost djelovanja u promjenjivim okolnostima** → Izvježbana nesposobnost (nemogućnost pronalaska novih rješenja za nove probleme).
- **Samodovoljnost birokracije** → Organizacija zanemaruje svoj cilj, novi cilj joj je opstanak, postaje sama sebi svrhom.
- **Parkinsonov zakon** → Birokracija buja kako bi se stvorilo više radnih mjesta.
 - Parkinson: „Opseg posla povećava se kako bi se ispunilo vrijeme potrebno za njegovo obavljanje.“
- **Željezni zakon oligarhije** → Što organizacija postaje veća i birokratizirana, veća je koncentracija moći u rukama manjine na visokim položajima.

Društvo

Tradicionalna društva

- Malobrojno stanovništvo raspršeno po selima i malim gradovima.
- Kruta stratifikacija, tradicionalne i religiozne homogene vrijednosti, patrijarhizam, poljoprivreda, bliski društveni odnosi...

Moderna društva

- Brojno stanovništvo koncentrirano u gradovima.
- Liberalne i heterogene vrijednosti, feminizam, religijski pluralizam, industrijska proizvodnja...
- **Industrijsko društvo**
 - Znanost u proizvodnji → Tehnološki razvoj
 - Novi izvori energije (nisu više ljudski ili životinjski) → Strojevi
 - Sekundarne djelatnosti
 - Urbanizacija → Impersonalni način života
 - Organizacije, birokracije, demokracije
- **Postindustrijsko društvo**
 - Tercijarni sektor
 - Teorijsko znanje → Veliki značaj profesionalaca, stručnjaka i tehničara
 - Orijentirano prema budućnosti
- **Informacijsko društvo**
 - Najobrazovanija radna snaga
 - Kapitalistička društva
- **Socijalni pokret** → Trajan i organiziran napor velikog broja ljudi za promjene u društvu ili protiv njih.
- **Novi socijalni pokreti** → Temelje se na proizvodnji i potrošnji znanja, na kulturnim vrijednostima te na kvaliteti života.
 - Ekologija, ženska prava, prava LGBT zajednice, prava djece, životinja, rizici nuklearnog oružja...
 - **Defenzivni socijalni pokreti** → Naglašavaju tradicionalan način života koji smatraju ugroženim suvremenim ekonomskim i političkim promjenama.
 - **Ofenzivni socijalni pokreti** → Teže širenju građanskih sloboda i demokratizaciji društva.
 - Novi socijalni pokreti kombiniraju ofenzivno i defenzivno.

Kolektivno ponašanje → Ponašanje većeg broja ljudi koje odstupa od prihvaćenih društvenih normi.

- Ograničena socijalna interakcija, nejasne socijalne granice (nema osjećaja pripadnosti), slabe i nekonvencionalne norme.
- **Raspršeno kolektivno ponašanje**
 - Glasine, moda, pomama, masovna histerija, panika, javnost, javno mnijenje
- **Konvergirajuće kolektivno ponašanje**
 - **Gomila** → Privremeno okupljanje većeg broja ljudi koji imaju zajedničko središte pozornosti i snažno utječu jedni na druge. Sugestibilnost, deindividualizacija, osjećaj neranjivosti.
 - Slučajna gomila (slušači uličnog glazbenika)
 - Konvencionalna gomila (publika u kazalištu ili studenti na predavanju)
 - Ekspresivna gomila (religijska okupljanja ili rock koncert)
 - Aktivna gomila → Rulja (snažne emocije, agresivnost)

Društvena stratifikacija

- **Društvena diferencijacija** → Društvena nejednakost koja nastaje zato što članovi društva obavljaju različite djelatnosti pa su različiti po svojim ulogama. Nejednaki, ali ne možemo ih stupnjevati kao više ili niže.
- **Društvena stratifikacija** → Strukturirana, trajna i stabilna nejednakost među skupinama u nekom društvu argumentirana idejama / ideologijom. Postoje viši i niži slojevi (skupine) u društvu.

Sustavi stratifikacije

- **Ropstvo** → Pojedinci posjeduju jedni druge.
- **Kaste** → Hinduizam: Iz jedne kaste u drugu može se prijeći samo reinkarnacijom.
 - 4 kaste + nedodirljivi
 - Najviši: Brahmani (ne smiju imati kontakt s najnižom kastom)
 - Najniži: Nedodirljivi (samo oni smiju imati kontakt sa životinjama i ostalim nečistim)
- **Staleži** → Europski feudalizam
 - Dopuštena individualna pokretljivost između staleža sklapanjem brakova ili dodjeljivanjem naslova.
 - Plemstvo i vlastela; svećenstvo; kmetovi, slobodnjaci, trgovci, zanatlije
- **Klase** → Velike skupine ljudi koje se razlikuju po ekonomskim resursima koji utječu na njihov način života.
 - Granice među klasama nisu točno određene.
 - Moguća je velika pokretljivost između klasa.

Teorije stratifikacije

- **Funkcionalističke teorije**
 - Stratifikacija je **univerzalna i nužna** kako bi osigurala popunjavanje najvažnijih položaja u društvu najposposobnijim pojedincima.
 - Različiti položaji zahtijevaju različitu količinu talenta i obučavanja.
 - Motivacijski značaj za pojedince i funkcionalni značaj za opstanak društva kao cjeline.
- **Konfliktne teorije / Marxova teorija klasa**
 - Stratifikacija je izraz suprotstavljenih interesa različitih društvenih grupa.
 - Stratifikacija proizlazi iz stalne borbe za oskudne **ekonomske resurse** među pojedincima i grupama.
 - Kapitalisti ↔ Radnička klasa / Vlasnici ↔ Radnici
- **Teorija stratifikacije Maxa Webera**
 - Stratifikacija je temeljni oblik raspodjele **moći u društvu** koja proizlazi iz različitih resursa koje posjeduju.
 - **Dimenzije stratifikacije**
 - a) **Ekonomski poredak** → Klase
 - Raspodjela po ekonomskim dobrima i uslugama u društvu.
 - Razlikuju se po imovini i po kvalifikacijama i vještinama na tržištu radne snage.
 - b) **Socijalni poredak** → Statusne grupe
 - Raspodjela po socijalnom ugledu i prestižu
 - Razlike u statusu nisu nužno povezane s razlikama u ekonomskom položaju.
 - c) **Politički poredak** → Partije / Stranke
 - Raspodjela po političkoj moći.

Društvena pokretljivost

- **Meritokratsko društvo** – Otvoreno društvo u kojemu položaj pojedinca ovisi o postignućima, trudu i zaslugama.
- **Vertikalna mobilnost** – Pomicanje gore ili dolje na stratifikacijskoj ljestvici.
- **Horizontalna mobilnost** – Kretanje u prostoru, migracije.
- **Intrageneracijska mobilnost** – Unutar jedne generacije (bankrot kapitalista).
- **Intergeneracijska mobilnost** – Između različitih generacija (sin rudara postaje liječnik)
- **Statusna analiza stratifikacije** – Analiza individualnih položaja s obzirom na prihod, obrazovanje i prestiž zanimanja.
- **Klasna analiza stratifikacije** – Analiza strukture / grupe kojima pojedinac pripada. Društveni položaji određeni su odnosima na tržištu rada.
- **Apsolutna mobilnost** – Postotak pojedinaca u nekoj kategoriji koji su bili mobilni.
- **Relativna mobilnost** – Šanse za mobilnost jedne grupe u usporedbi s drugom.

Socijalna kontrola i devijantnost

Socijalna kontrola → Skup sredstava kojima se nastoji osigurati da većina članova društva poštuje norme.

- Socijalizacijom dolazi do **internalizacije** normi, no socijalizacija nikad nije potpuna i savršena.

Sankcija → Svaka reakcija drugih, na ponašanje pojedinca ili grupe, koja za cilj ima osiguranje poštivanja normi.

- Pozitivne (nagrade) ili negativne (kazne)
- Formalne (postoji institucija koja određuje usklađenost ponašanja s normama → policija) ili neformalne (sankcije su spontane → obitelj)

Devijantnost → Ponašanje koje iznad prihvatljive mjere odstupa od normi što ih većina prihvaća.

- Svakog puta kada ljudi osude neku devijantnost, oni učvršćuju društvenu normu, potiču društvenu konformnost provodeći svoju ideju o dobrome i ispravnome, zajednički neprijatelj osnažuje grupu, ali i preispituje postojeće norme.

Sociološko objašnjenje devijantnosti

- **Teorija strukturalnoga pritiska**
 - Kada ljudi ne mogu postići kulturno prihvaćen cilj (bogatstvo) kulturno prihvaćenim sredstvima (obrazovanje i posao) → Postaju devijantni kako bi ga postigli
 - Konformnost → Ljudi prihvaćaju i kulturno definirane ciljeve i institucionalizirana sredstva.
 - Inovacija → Prihvaćanje ciljeva, ali napuštanje dozvoljenih sredstva.
 - Ritualizam → Napuštanje ili zanemarivanje ciljeva, ali ostajanje pri postojećim sredstvima.
 - Povlačenje → Odbacivanje i ciljeva i sredstva, uspostavljanje novih normi.
- **Teorija kulturne transmisije**
 - **Diferencijalna asocijacija** → Učenje, ohrabrivanje devijantnog ponašanja udruživanjem s onima koji promiču takve vrijednosti.
- **Konfliktna teorija**
 - Društvo je strukturirano tako da su neke grupe povlaštene, a druge stigmatizirane kao devijantne.
 - Moćne društvene grupe kontroliraju zakon i norme, namećući tako svoje vrijednosti i norme čitavom društvu.
- **Teorija etiketiranja**
 - Samoispunjavajuće proročanstvo → Oni etiketirani kao devijantni to će i postati.
 - Devijantnost ne proizlazi iz samog čina, već načina na koji ga ljudi definiraju i reagiraju.
 - **Primarna devijantnost** → Kršenje društvenih normi koje prolazi nezapaženo, nebitno.

- Izbor pravila, prilike i osobe na koje će se pravila primjenjivati ovise o strukturi moći u društvu (konfliktna teorija).
- **Sekundarna devijantnost** → Devijantnost koju pojedinci usvajaju kao odgovor na reakciju okoline.
- Devijantni ljudi su odbačeni i izolirani pa se pridružuju devijantnim subkulturama koje im pružaju emocionalnu podršku, ali učvršćuju devijantnu sliku njihove ličnosti i devijantni stil života.

2.3. Kultura, socijalizacija i identitet

Kultura

- **Kultura** → Cjelokupno društveno nasljeđe neke grupe (naučeni obrasci mišljenja, osjećanja i djelovanja neke grupe, zajednice ili društva te izrazi tih obrazaca u materijalnim objektima).

Osnovne sastavnice kulture

- **Simboli**
 - Bilo koji fenomen kojem je kulturno pripisano neko značenje.
 - Značenje znaka je fiksno, dok je značenje simbola proizvoljno, promjenjivo, višeznačno.
 - Znakovi su genetički urođeni (zavijanje vuka), simboli se uče socijalizacijom.
 - Jezik, materijalni objekti, aspekti ponašanja (debljina, svastika, geste, odjeća...)
- **Jezik**
 - Kulturno strukturiran sistem zvučnih obrazaca sa specifičnim i proizvoljnim značenjima.
 - Osnovno sredstvo društvene akumulacije iskustava, vještina i znanja te prenošenje tog nasljeđa na slijedeće generacije.
- **Norme**
 - Društvena pravila koja određuju prikladno ponašanje u određenim situacijama.
 - Kršenje normi → Devijantnost → Negativne sankcije
 - **Folkways** → Običajne norme kojima društvo pridaje manju važnost i kršenje kojih izaziva blage ili nikakve sankcije (ruka pri zijevanje, dress code → ogovaranje ili podsmjeh kao sankcija)
 - **Mores** → Pravila kojima se pridaje velik značaj, moralno su obvezujuća, a njihovo kršenje uzrokuje oštre sankcije (krađa, prijevara, silovanje).
 - **Tabu** → Norme čije je kršenje apsolutno zabranjeno, neprirodno, neljudsko (kanibalizam, incest).
 - **Zakoni** → Formalizirane društvene norme čije poštivanje i provođenje osiguravaju posebne društvene grupe i institucije. Podložniji izmjenama nego ostale vrste normi zato što su rezultat svjesnog i formalnog planiranja i proglašavanja
- **Vrijednosti**
 - Apstraktne ideje o tome što je dobro, ispravno i poželjno, služe za prosudbu ljudi.
 - Osnova za društvene norme → Norme su konkretnije pa može biti više normi na jednu vrijednost
- **Rituali**
 - Načini izražavanja središnjih vrijednosti i bitnih tema nekoga kolektiva ili grupe.
 - Oblici ponašanja koji se odvijaju po standardiziranim pravilima i u određeno vrijeme.
 - **Rituali solidarnosti** → Povezivanje jedinca s grupom (religijski obredi, pjevanje himne)
 - **Rituali prijelaza** → Određuju položaj pojedinca u grupi (rođenje, vjenčanje, smrt)

Etničke grupe → Društvene grupe koje se međusobno razlikuju u kulturnim značajkama: jeziku, religiji, povijesti, podrijetlu, običajima, modi... Članovi vjeruju u svoju posebnost i različitost zbog zajedničkog porijekla.

Nacija → Politički suveren narod.

Manjina → Grupa koja čini manjinski dio stanovništva u određenom društvu, a njeni se pripadnice zbog svojih fizičkih i/ili kulturnih značajki nalaze u nepovoljnijem položaju.

Etnocentrizam → Prosudba tuđe kulture prema standardima vlastite.

Kulturni relativizam → Promatranje djela kulture sa stajališta te kulture.

Multikulturalizam → Ideologija koja se zalaže za institucionalizaciju zajednica koje sadrže više kultura.

Subkultura → Grupa sa skupom normi, vrijednosti i obrazaca ponašanja koji ju razlikuju od ostalih članova društva.

Kontrakultura → Grupa sa skupinom normi, vrijednosti i obrazaca ponašanja koji su u potpunom raskoraku i proturječju s kulturom šire društvene zajednice.

Kulturna promjena

- **Inovacija** → Nova otkrića i izumi koji mijenjaju kulturu.
- **Akulturaciona** → Kada jedna grupa u dodiru s drugom gubi svoja kulturna obilježja i preuzima tuđa.
- **Difuzija** → Proces koji se nove ideje, ponašanja, tehnologije i vjerovanja prenose s osobe na osobu, s grupe na grupu ili s društva na društvo.
- **Gubljenje kulturnih obrazaca**

Vrste kulture

- **Visoka** → Kulturne tvorevine koje se smatraju posebno vrijednima (umjetnosti)
- **Narodna** → Kultura običnih ljudi, odražava život i iskustva naroda, značajka predindustrijskih društava (pučki napjevi i pripovijesti)
- **Masovna** → Proizvod industrijskih društva, masovnih medija; ljudi su potrošači, a ne stvaraoci (filmovi, popularna glazba, turizam)
- **Popularna** → Kulturni proizvodi koje cijeni velik broj običnih ljudi, slična masovnoj kulturi, ali ima umjetničku vrijednost (Titanic, Gospodar prstenova, Madonna)
- **Potrošačka** → Stvaranje smisla u potrošnji, upotrebna i simbolička narav dobara.
 - **Fetišizam robe** → Vjerovanje da tržišna dobra prirodno imaju svoju razmjensku vrijednost, a ne da su proizvod ljudskog rada.

Frankfurtska škola

- **Masovna kultura** → Izolirani, pasivni i međusobno slični potrošači. Standardiziranost, površnost i trivijalnost.
- **Visoka kultura** → Suprotnost i vrijednija od masovne. Umjetnost.
- **Kulturna industrija** → Organizacije usmjerene na proizvodnju zabave (TV, radio). Moderna masovna kultura ne izrasta spontano iz mase, nego je namjerno i planski proizvedena.

Socijalizacija

Socijalizacija → Složeni proces učenja kojim interakcijom s društvenom okolinom usvajamo znanja, stavove, vrijednosti i ponašanja potrebna za sudjelovanje u životu društva. Socijalizacijom **internaliziramo norme**, razvijamo **ličnost** (načini razmišljanja, osjećanja i ponašanja pojedinca) i **identitet** (osobni i društvene)

Tipovi socijalizacije

- **Primarna** → Prve godine života, obitelj, učenje govora, razvoj misaonih sposobnosti, internalizacija normi i vrijednosti, emocionalna stabilizacija, vrednovanje uloga...
- **Sekundarna** → Kasnije djetinjstvo do smrti, škola, prijatelji, uče se socijalne vještine, uloge...
- **Anticipativna** → Učenje za buduću ulogu (djevojke → lutke i kuhanje, dečki → auti i oružje).
- **Razvojna** → Prilagođavanje novim okolnostima kod preuzimanja nove uloge.
- **Obrnuta** → od starijih prema mlađim naraštajima (djeca imigranata roditelje uče obilježja kulture koja su vidjeli u školi).
- **Resocijalizacija** → učenje potpuno novih obrazaca, ponekad posve suprotnih od ranije naučenih, nakon promjene uloge (paraliza).

Čimbenici socijalizacije

- **Obitelj** → Glavne crte osobnosti, govor, emocionalni odnosi...
- **Škola** → Učenje određenih znanja i vještina, skriveni nastavni program (poslušnost, mirnoća, poštovanje)...
- **Grupa vršnjaka** → Iskustvo jednakosti, prenošenje i učenje neformalnog znanja, šale, spolno ponašanje, mladenačka kultura...
- **Masovni mediji** → Informacije nedostupne neposrednom iskustvu, vrijednosti masovnog društva...
- **Ostali** → Religijske organizacije, vojska, rekreacijski klubovi, politički pokreti...

Identitet

Identitet postoji s obzirom na društvo i identitete drugih (ne postoji žensko bez muškog).

Primarni identitet → Osobnost, ličnost, rod, spol, srodstvo, etnicitet

Sekundarni identitet → Zanimanje, klasni identitet, identiteti povezani sa stilom života (Dinamovac)

Osobni identitet → Razlika spram drugih pojedinaca.

Društveni identitet → Sličnost među pojedincima.

Izvori identiteta

- **Rod** → Kulturno određen, simbolički izraz spolne razlike. Društveno definirane razlike između maskuliniteta i femininosti. Rodne uloge nametnute. (Ja sam žena.)
- **Etnicitet** → Etnička i rasna pripadnost. (Ja sam bjelkinja.)
- **Religija** → Vjerovanja, smisao života u kolektivu. (Ja sam agnostik.)
- **Zanimanje** → Zapošljavanjem ljudi zauzimaju društveni položaj i stječu određenu predodžbu o sebi. (Ja sam učenica.)

Višestrukost i promjene identiteta u suvremenom društvu → Transgender, genderfluidity, multinacionalnost...

2.4. Društvene institucije

Obitelj, brak i srodstvo

Obitelj → Relativno trajna grupa povezana srodstvom, brakom ili usvajanjem, čiji članovi žive zajedno, ekonomski surađuju i skrbe za potomstvo.

Nuklearna obitelj → Obitelj modernih društava. Osnova za uređenje odnosa su supružnici i njihovi potomci.

Proširena obitelj → Obitelj tradicionalnih društava. Osnova za uređenje odnosa je krvno srodstvo.

Tradicionalna obitelj → Dogovoreni brakovi, patrijarhat, veliki broj djece, tradicionalni odgoj...

Moderna obitelj → Osobna sloboda i sreća, emocionalna povezanost, seksualnost, ljubav, **smanjena stopa fertiliteta, rastuća stopa razvoda...**

Brak → Društveno prihvaćena seksualna zajednica dviju ili više osoba.

Poliginija → Jedan muškarac, više žena

Poliandrija → Jedna žena, više muškaraca (bratski brak)

Incest → Spolni odnos s najbližim srođnicima.

Egzogamija → Zabrana sklapanja braka unutar srodničke skupine. Ne odnosi se na seks, već se brakom proširuje solidarnost među različitim skupinama.

Endogamija → Sklapanje braka unutar pojedine grupe, statistička pravilnost, a ne pravilo (ista rasa, vjera)

Komune → Zajednički oblik življenja u zajednici, svi su sa svima u braku, zajedno odgajanje djece, odbacuju vrijednosti šireg društva

Kohabitacija → Zajednički život bez formalno sklopljenog braka

Samačka domaćinstva → Ljudi koji žive sami.

Obrazovanje i školstvo

Obrazovanje → Sustavno i formalizirano prenošenje znanja, vještina i vrijednosti.

Sociološke teorije o obrazovanju:

Funkcionalistička perspektiva

- Socijalizacija
- **Partikularističke norme** → Pripisani položaj, posebnost pojedinca.
- **Univerzalističke norme** → Jednakost pojedinaca.
- Društveni mehanizam selekcije (izbor najsposobnijih pojedinaca za najvažnije položaje) i alokacije (razmještaj u određene profesionalne uloge).
- Nagrađivanje boljih
- Socijalna integracija i solidarnost.
- LATENTNE FUNKCIJE: babysitting, bračno tržište, učenje prijateljstva,...
- Diploma dokazuje naučeno znanje.

Konfliktna perspektiva

- Škola je društveni mehanizam održavanja postojećeg sustava socijalne stratifikacije.
- Najvažniji **ideološki aparat** države → Prenosi se **ideologija kapitalizma**
- **Princip korespondencije** → Odnosi u školi sukladni su odnosima na radnom mjestu.
 - Djeca se pripremaju za uloge na tržištu rada, da budu poslušna radna snaga.
 - Pozitivno vrednovanje marljivosti, discipline, podložnosti.
 - Učenici ne uče radi želje za znanjem nego radi ocjena, isto kao što odrasli rade samo radi novaca.
- **Skriveni nastavni program** → Neodređen skup vrijednosti, stavova i ponašanja koji suptilno oblikuje djecu u skladu sa zahtjevima vladajućih institucija.
 - Marljivost, odgovornost, savjesnost, pouzdanost, samokontrola, učinkovitost...
- **Kredencijalizam** → Zahtjev da se za određeni posao ima svjedodžba / diploma.
 - Diploma služi kao mjerilo statusa u društvu, a ne kao potvrda znanja.

Interakcionistička perspektiva

- **Tipiziranje** → Nastavnici svrstavaju i vrednuju učenike na određen način, a učenici odgovaraju na takve postupke.
 - 1) **Spekulacija** → Učenike se početno tipizira na temelju izgleda, govora i stavova.
 - 2) **Elaboracija** → prvotno tipiziranje se potvrđuje ili zamjenjuje novim.
 - 3) **Stabilizacija** → Vjerovanje u istinitost tipizacije
- **Etiketiranje** → Negativna tipizacija. Etiketiranje učenika kao devijantnog može dovesti do dublje devijantnosti.
- **Samoispunjavajuće proročanstvo** → Nastavnik tipizira učenika kao pametnog ili glupog, učenik povjeruje u to te se u skladu s tim i trudi te na kraju zaista ispadne pametan ili glup.
- **Učeničke strategije prilagodbe** → Učenici mogu prihvatiti ili odbiti ciljeve škole i sredstva dolaženja do ciljeva.
 - 1) **Ulagivanje**
 - 2) **Poslušnost**
 - 3) **Oportunizam** → Učenici prihvaćaju ciljeve i sredstva, ali ponekad od njih odustaju da bi dobili podršku vršnjaka.
 - 4) **Ritualizam** → Ne zanimaju ih ciljevi, prihvaćaju sredstva.
 - 5) **Uzmicanje** → Odbacivanje i ciljeva i sredstva, ali bez otvorene pobune.
 - 6) **Kolonizacija** → Odbacivanje i ciljeva i sredstva. Varanje, prepisivanje.
 - 7) **Nepopustljivost** → Odbacivanje i ciljeva i sredstva. Ometanje nastave, napadanje profesora...

Obrazovanje i društvena nejednakost

- Djeca iz različitih klasa postižu različit obrazovni uspjeh.
- Radnička djeca naučena su da obrazovanje ne znači nužno napredovanje u poslu ili poboljšanje društvenog položaja pa ranije napuštaju školu kako bi se zaposlili i osamostalili. Djeca srednje klasa odgojena su da budu ambiciozna, usmjerena ka budućnosti i napredovanju pomoću školovanja.
- **Jezični kod**
 - **Ograničeni kod** → Kratke, nedovršene, gramatički netočne rečenice koje se razumiju u kontekstu. Njime se služi radnička klasa.
 - **Razrađeni kod** → Izražavanje apstraktnih stavova, ideja, objašnjavanje. Njime se služi srednja klasa.
 - Djeca koja su usvojila razrađeni kod imaju veće šanse za uspjeh u školi gdje se njeguje takav način komunikacije i uče se apstraktni pojmovi.
- **Kulturni kapital** → Skup znanja, vještina, pravila i stil ponašanja koji djeca primaju u najranijoj dobi (više ona djeca iz viših klasa)
 - Djeca iz radničke klase nemaju „šlif“ pa bivaju eliminirani iz viših razina obrazovanja → Dolazi do **kulturalne reprodukcije** (obnavljanja postojeće klasne strukture društva).

- **Pozicijska teorija**
 - Većina djece postiže onu razinu obrazovanja koju imaju njihovi roditelji.
 - Sramota je degradirati se, preskupo je napredovati.
- **Jednakost u obrazovanju**
 - **Jednakost šansi** → Svaki pojedinac ima jednak pristup obrazovanju, pravo na školovanje, a škola će obaviti selekciju prema sposobnostima. (Održavanje postojeće stratifikacije.)
 - **Jednakost u obrazovnim rezultatima** → Učenici se svrstavaju u skupine prema sposobnostima na početku i imaju različite nastavne programe. (Nemoguće precizno utvrditi sposobnosti.)
 - **Pozitivna diskriminacija / Kompenzacijsko obrazovanje** → Pridavanje posebne pozornosti učenicima koji su lišeni znanja i vještina zato što su odgojeni u nižim slojevima društva.

Ekonomija i rad

Industrijalizacija

- Engleska; 1760. godina – polovica 19. st.
- Zamjena ljudskog rada strojevima
- Primjena znanosti u proizvodnji
- Masovna proizvodnja standardiziranih proizvoda
- Razvoj prometa
- Prijelaz velikog broja stanovništva u sekundarne djelatnosti
- Koncentracija u tvornicama
- Podjela rada u specijalizirane zadatke
 - **Društvena podjela rada** → Podjela na sektore u ekonomiji (primarni, sekundarni, tercijarni sektor)
 - **Tehnička / Industrijska podjela rada** → Konkretna podjela radnih zadataka u proizvodnji nekog proizvoda.
- Koordinacija rada koju obavljaju nadglednici i menadžeri

Kapitalizam

- Nastaje u 16. st.
- Doživljava tehnološki zamah u 18. i 19. st.
- Ekonomski poredak temeljen na slobodnom tržištu i privatnom vlasništvu.
- Zakonski reguliran ekonomski život.
- Banke, osiguravajuća društva, računovodstvo.

Korporativni kapitalizam

- Promjene se odvijaju na organizacijskoj razini.
- **Obiteljski kapitalizam** → Tvrtke vode i posjeduju članovi jedne obitelji, često skrbe za zaposlene (Rockefeller i Ford).
- **Menadžerski kapitalizam** → Menadžeri u odlučivanju o poslovima potiskuju vlasnike. Interes tvrtke važniji je od interesa obitelji vlasnika.
- **Institucionalni kapitalizam** → Korporacije (a ne pojedinci) su vlasnici dionica u drugim tvrtkama. Vlasnici tvrtki su institucije, a ne pojedinci.

Tejlorizam

- Radnici su ljenčine koje proizvodni proces, a ne poslovođa, treba natjerati da rade brže i bolje.
- Znanstvena raščlamba proizvodnog procesa na najjednostavnije operacije koje će radnici najučinkovitije obavljati.
- Detaljna podjela rada, mjerenje izvedbe, selekcija i obuka, motiviranje i nagrade (plaćeni po količini, a ne po satu), individualizam (društvene kontakte među radnicima svesti na minimum, sindikati su nepotrebni).

Fordizam

- Masovna proizvodnja standardiziranih proizvoda
- U tvornici se proizvodio samo automobil „modela T“
- Tekuća vrpca na kojoj svaki radnik obavlja uvijek isti posao → Proizvodnja se ubrzala
- Dekvalifikacija radnika, centralizirani menadžment, sindikalna borba.

Postfordizam

- Nova organizacija proizvodnje usmjerena na kvalitetu, raznolikost i inovativnost.
- Brze izmjene proizvoda u malim serijama.
- Visoko obučena i motivirana radna snaga, decentralizirani menadžment, kooperativni sindikati.
- **Funkcionalna fleksibilnost** → Radnici mogu obaviti bilo koji zadatak koji im uprava da.
- **Numerička fleksibilnost** → Mijenjanje broja radnika prema potrebi.

Industrijsko društvo

- Prijelaz iz poljoprivrede u mehaniziranu proizvodnju i razmjenu dobara za stjecanje profita.
- **Jednakost šansi** → Društveni položaji zauzimaju se na osnovi postignuća i prema univerzalističkim mjerilima.
- **Institucionalizacija klasnog sukoba** → Prilikom industrijalizacije klasne podjele su duboke i izazivaju velike društvene napetosti koje su se s vremenom smanjile i uspostavio se sustav industrijskog pregovaranja i sindikalnog organiziranja.
- Politička prava
- Najbitnija osnova stratifikacije je prihod i prestiž, a ne vlasništvo
- Povećana društvena mobilnost

Postindustrijsko društvo

- Uslužna ekonomija
- Sve veći značaj profesionalaca, stručnjaka i tehničara
- Teorijsko znanje kao izvor inovacija
- Orijentacija prema budućnosti i tehnologiji
- Proizvodnja znanja i rast uslužnih djelatnosti.

Informacijsko društvo (Castells)

- Castells želi pojam postindustrijskog društva zamijeniti informacijskim (umreženim) društvom kako bi se stavio fokus na utjecaj novih informacijskih tehnologija na društvo.
- Skupljanje znanja
- Više razine složenosti obrade informacija
- **Način proizvodnje**
 - Obuhvaća proizvodnju i raspodjelu te određuje postojanje društvenih klasa.
 - Kapitalizam → Orijentiran na profit koji vlasnici prisvajaju na temelju privatnoga vlasništva nad sredstvima proizvodnje.
 - Socijalizam → Orijentiran na povećanje vojne i ideološke moći političkog aparata i kontrolu stanovništva.
- **Način razvoja**
 - Tehnološki postupci pri proizvodnji
 - Poljoprivreda → Povećanje količine radne snage i obradive zemlje.
 - Industrijski način razvoja → Novi izvori energije (parni stroj, nuklearni reaktori).
 - Informacijski način razvoja → Stvaranje znanja, obrada informacija, komunikacija simbola.
- **Informacijski kapitalizam** → Širenje, pomlađivanje i restrukturacija kapitalizma.

Politika, vlast i ideologija

Max Weber

- **Moć** → Vjerojatnost nametanja i provođenja vlastite volje bez obzira na otpor drugih.
 - **Politička moć** → Sposobnost organiziranja i upravljanja drugim ljudima.
 - **Ekonomska moć** → Sposobnost organiziranja i razvijanja proizvodnih resursa u društvu.
 - **Ideološka moć** → Sposobnost opravdavanja organizacije društva pomoću sustava vrijednosti i vjerovanja.
- **Vlast** → Vjerojatnost da će se određene osobe pokoriti naredbi određenog sadržaja.
- Vlast pretpostavlja pokoravanje i pristanak, dok se moć može zasnivati na pukoj prisili.
- **Legitimnost** → Osnova na kojoj vlast opravdava svoj zahtjev za poslušnošću.
 - Tradicionalna vlast
 - Karizmatična vlast
 - Racionalno-legalna vlast
- **Država** → Skup društvenih organizacija i institucija koji na određenom teritoriju posjeduje monopol legitimne primjene sile.
 - Politički aparat vlasti, teritorij, stanovništvo
- **Suverenitet** → Pravo na teritorij i samoodređenje.
- **Civilno društvo** → Građani. Polje slobodnog izražavanja ekonomskih, političkih, kulturnih, religijskih, svjetonazorskih interesa pojedinaca.

Politički poredak

- **Monarhija** → Oblik vlasti
 - Apsolutna
 - Ustavna
- **Oligarhija**
 - Aristokracija → Vladavina najboljih (plemstva)
 - Plutokracija → Vladavina bogatih
 - Teokracija → Vladavina svećenstva
 - Birokracija → Vladavina birokratskih aparata (administracije, činovnika)
- **Republika** → Oblik vlasti
 - Ostvaren sklad demokratskih načela i institucija pravne države
- **Tiranija**
 - Samovlast
 - Nema legitimnosti

- **Diktatura**

- Pojedinaac ili manja skupina kontrolira vojsku, policiju i administraciju, ali **ne privatnost**
- Ne nameće ideologiju
- Na vlast može doći legitimno ili državnim udarom
- Nema legaliteta
- **Totalitarizam** → Država kontrolira **sve** dijelove društva i društvenog života, ekonomiju, vojsku i medije.
 - Univerzalna ideologija nametnuta svima
 - Jedna partija; Karizmatični vođa (kult ličnosti)
 - Tajna policija koja kažnjava neprijatelje režima
 - Lijevi (komunizam) i desni (nacizam)
- **Autoritarizam** → Država **ne kontrolira** sve dijelove društvenog života (ekonomska, religijska, kulturna i obiteljska pitanja su individualna).
 - Društvo je hijerarhijska organizacija gdje je najvažnija zapovijed, poslušnost i red.
 - **Ne nameću** ideologiju.
 - Španjolska Francisca Franca

- **Demokracija**

- Vladavina naroda.
- **Izravna (direktna) demokracija** → Građani izravno sudjeluju u donošenju odluka (stara Grčka).
- **Predstavnička demokracija** → Odluke u ime građana donose predstavnici izabrani u tu svrhu (moderne demokracije).
- Trodioba vlasti.
- Politička prava → Sloboda medija, govora...

Ideologija

- **Liberalizam**

- Individualizam → Pojedinaac ispred zajednice.
- Sloboda i jednaka prava pojedinaca.
- Privatno vlasništvo i slobodno tržište
- **Socijalni liberalizam** → Dobrobit pojedinca povezana je s dobrobiti čitave zajednice.
- **Neoliberalizam** → Privatizacija, smanjivanje poreza, ukidanje socijalnih povlastica i pomoći (Margaret Thatcher, Ronald Reagan).

- **Konzervatizam**

- Zajednica ispred pojedinca.
- **Tradicionalistički konzervatizam** → Običaji, konvencije i tradicija.
- **Romantički konzervatizam** → Idealizirana pastoralna, seoska, kvazifeudalna prošlost.
 - Antiindustrijalizam.
- **Neokonzervatizam** → Slobodno tržište, nacionalizam, domoljublje, čistoća rase, obitelj, patrijarhat, nacionalna kultura, kršćanstvo.

- **Socijalizam**

- Društvena jednakost → Ostvarenje interesa radničke klase.
- Velika uloga države
- **Reformski socijalizam** → Smatra da se kapitalizam može popraviti i prihvaća demokratska pravila političke borbe.
- **Revolucionarni socijalizam / Komunizam** → Radikalno rušenje nepravdnog poretka.
- **Utopijski socijalizam** → Radikalne promjene u ekonomiji i odnosima vlasništva. Opisan savršen život na privatnoj i javnoj sferi.
- **Egalitarizam** → Jednakost među ljudima.

- **Nacionalizam**

- Vjera u naciju.
- Pravo na vlastitu državu i suverenitet.
- **Liberalni nacionalizam** → Svaka nacija ima pravo na samoodređenje i suverenu državu koja mora uključivati ustav, demokraciju te prava i slobode pojedinca.
- **Tradicionalistički konzervativni nacionalizam** → Nacija je uređena hijerarhijom zajednice.
- **Socijalistički nacionalizam** → Agresivna, ksenofobična i iracionalna podjela nacija na **superiorne** i **inferiorne**. Imperijalistički, neliberalno i militaristički usmjeren.

Religija

Emile Durkheim

- **Sveto** → Nešto što se smatra iznimnim, nesvakodnevnom, tajanstvenim i izaziva strahopoštovanje.
- **Profano** → Nešto svjetovno, svakodnevno, uobičajeno, poznato.
- **FUNKCIJA RELIGIJE**: Stvaranje i očuvanje društvene solidarnosti.
- Unutrašnja svijest pojedinaca preobražava se u kolektivu svijest kroz religijske rituale.
- **Rituali** → Formalna pravila koja određuju norme ponašanja u prisutnosti svetoga.
 - Uvode vjernike u zajedničko stanje svijesti o međusobnoj povezanosti i zajedničkom moralnom autoritetu.
 - Odvlačenje pojedinca od briga svakodnevice u uzvišeno stanje u kojem se osjeća povezanim s višim silama.
 - Religijske mise, pogrebi...
- **Socijalna kontrola** → Osiguranje poštovanja društvenih normi oblikovanjem savjesti.

Karl Marx

- Religija je „opijum naroda“.
- Prikriva i opravdava društvene nepravde i privilegije vladajuće klase.
- Ljudi se okreću religiji kao utjesi zbog društvene nejednakosti i potlačenosti.

Max Weber

- Religija ljudima može pružiti motive za ponašanje i obrasce odnošenja prema svijetu koji izazivaju ili podupiru društvene promjene.
- Zašto se kapitalizam razvio na zapadu?
 - Vrijednosti istočnih religija su odricanje od materijalnog i bijeg s ovoga svijeta.
 - Kršćanstvo (protestantizam) zagovara aktivan odnos vjernika prema svijetu i potrebu za njegovim mijenjanjem.
 - Protestanti (kalvinisti) cijene naporan rad, štedljivost, suzdržavanje od zemaljskih užitaka
→ Savršena etička podloga za razvoj kapitalizma.

Religija u suvremenom društvu

- **Sekularizacija**
 - Proces smanjivanja utjecaja religije u društvu.
 - Znanost, tehnologija i materijalizam dobivaju veću važnost od religije.
 - Smanjen je politički i socijalni utjecaj vjerskih organizacija.
 - Školstvo, zdravstvo i socijalna skrb nisu više religijske institucije, već državne.
- **Privatizacija religije**
 - Preobrazba religije iz javne u osobnu, individualnu stvar.
 - Opadanje institucionaliziranog shvaćanja religije → Sve manje crkvenih vjenčanja, pohađanja vjerskih obreda...
 - Osobna interpretacija vjerskog učenja i izravna komunikacija s višom silom.
 - **Unutarnji bog** → Bog više nije nešto daleko i opasno, već blisko i prijateljsko.
- **Civilna religija**
 - Kvazireligiozna vezanost za simbole i institucije sekularnog društva.
 - Državni i nacionalni simboli doživljavaju se kao svetinja.
 - Pjevanje himne na utakmicama, parade za nacionalne blagdane...
- **Religijski fundamentalizam**
 - Konzervativno stajalište koje zagovara povratak temeljnim načelima religije i nastoji obnoviti izvornu vjeru.
 - Obrana tradicionalnih vjerovanja pred brzim društvenim promjenama.

Vrste religijskih organizacija

- **Crkva**
 - Velika, društveno etablirana vjerska organizacija s formaliziranom strukturom vjerovanja, rituala i unutarnje organizacije moći.
 - Prihvaća ljude iz svih slojeva društva.
 - Članstvo se postiže rođenjem, a ne odabirom.
 - Formalni vjerski rituali s malim sudjelovanjem vjernika.
 - Svećenstvo je profesionalno i posebno školovano.
 - Bliski odnosi s državom.
- **Denominacija**
 - Prihvaća postojanje drugih religija.
 - U suglasju s vrijednostima društva.
 - Srednji i viši društveni slojevi.
 - Članstvo se postiže odabirom.
 - Profesionalno svećenstvo.
 - Sjedinjene Američke Države → Prezbitarijanci, baptisti, metodisti...

- **Sekta**

- Relativno mala vjerska skupina koja se odvojila od crkve.
- Odbacuje dominantne vrijednosti i način života šireg društva.
- Od članova se zahtijeva snažna odanost i duboko proživljavanje religijskog iskustva.
- Bliski odnosi među članovima.
- Nema profesionalnog svećenstva nego samo vođu.

- **Kult**

- Manje organizirana i privremena skupina.
- Nema razrađenu doktrinu (skup načela i teorija).
- Ne postavlja velike zahtjeve članovima.
- Spiristički kultovi, vjera u astrologiju, transcendentalna meditacija...

2.5. Globalizacija i njezine društvene posljedice

Urbanizacija i populacija

Urbanizacija → Proces porasta broja gradskoga stanovništva, smanjivanje seoskog i poljoprivrednog stanovništva i nastanak specifičnog, urbanog načina života.

Razvoj gradova

- **Prvi gradovi**
 - Na obalama velikih rijeka (Nil, Eufrat, Tigris).
 - Pet do deset tisuća stanovnika.
- **Predindustrijski gradovi u Europi**
 - Grčki polisi → Atena (300 tisuća stanovnika)
 - Rim je bio najveći europski grad (milijun stanovnika).
 - Nakon pada Rimskog Carstva gradovi opadaju i stagniraju → Manji, ograđeni zidinama, dvadesetak tisuća stanovnika.
 - **Srednjovjekovni gradovi**
 - Spoj tržnice i utvrde
 - Pravne i političke institucije → Štite vlasništvo, građanstvo. Omogućuju razvoj tržišne privrede.
 - Prva središta kapitalističke trgovine.
 - Samouprava i sloboda od lokalnih feudalaca → Utočišta za odbjegle kmetove
 - **Buržoazija** → Nova građanska klasa koja se bogati i jača te preuzima vlast od aristokracija.
- **Industrijski gradovi**
 - Koncentracija većeg broja stanovnika jer industrija (koja je u gradu) zapošljava velik broj ljudi.
 - Impersonalnost.
 - **Castells** → Grad je sredstvo kapitalizma u povećanju profita.
 - **Kolektivna potrošnja** → Obrazovanje, zdravstvo i stanove koje radnici troše nabavlja država. Gradovi su pod kontrolom države.
 - Trenutno se škole, bolnice, javni prijevoz, etc., privatizira, a potrošnja tih usluga postaje individualizirana.
- **Globalni gradovi**
 - Izuzetno važna središta svjetskog gospodarstva (transnacionalnih kompanija, financijskih burzi) iz kojih se ono i kontrolira (New York City, Tokyo, London, Pariz, Mexico City...).
 - Gradovi nisu pod kontrolom svojih država → Funkcioniraju kao zasebne jedinice.
 - Proizvodnja se seli u siromašne zemlje → Nestaju industrijski gradovi
 - Koncentracija kontrole u malom broju gradova.

- **Suburbanizacija** → Seljenje iz grada u predgrađa.
- **Megalopolis** → Neprekinuti niz međusobno povezanih naselja (Boston – Washington)
- **Slamovi** → Područja gdje stanuju siromašni stanovnici, s visokom stopom nezaposlenosti i kriminala, te vrlo lošim uvjetima stanovanja.
- **Gentrifikacija / Urbano recikliranje** → Bogati stanovnici vraćaju se iz predgrađa i obnavljaju gradska središta.

Demografija

- **Stopa nataliteta** → Broj živorođene djece na 1 000 stanovnika.
- **Stopa smrtnosti** → Broj umrlih na 1 000 stanovnika.
- **Stopa smrtnosti novorođenčadi** → Broj djece koja umru prije navršene godine života na 1 000 stanovnika.
- **Prirodni prirast stanovništva** → Razlika rođenih i umrlih. Kada je negativan → **Depopulacija**.
- **Migracijski saldo** → Razlika između imigranata i emigranata.
- **Demografska tranzicija**
 - PRVA FAZA: Visoki natalitet i visoki mortalitet (skupa reprodukcija). Spor rast stanovništva. Tradicionalna društva.
 - DRUGA FAZA: Opadanje mortaliteta, nepromijenjena stopa nataliteta. Brz rast stanovništva.
 - TREĆA FAZA: Pad stope nataliteta. Stanovništvo se stabilizira. Razvijena društva.

Ekologija

Ekološka kriza

- Porast broja stanovnika.
- Nestašica hrane, energenata i drugih resursa
- Onečišćenju zraka, vode i zemlje → Opasni otpad, pesticidi, radioaktivno onečišćenje, ugljikov dioksid → Nedostatak pitke vode, istrebljivanje vrsti, učinak staklenika

Održivi razvoj

- Razvoj koji će zadovoljiti potrebe današnjice bez ugrožavanja mogućnosti sljedećim generacijama da zadovolje svoje potrebe.
- Mogućnost ekonomskog rasta na temelju održanja i širenja prirodne osnove → Očuvanje biološke raznovrsnosti, kontrola ekološki štetnih djelatnosti, obnova prirodnih resursa.
- U sve ekonomske odluke treba unijeti brigu prema okolišu.
- Manja težnja povećanju materijalnog standarda, a više povećanju kvalitete života.

Društvo rizika (Giddens & Beck)

- **Politička ekonomija nesigurnosti**
 - Nova raspodjela moći između političkih igrača koji nisu (kapital, financijske i trgovačke organizacije, transnacionalne kompanije) i onih koji jesu (vlade, parlamenti i sindikati) vezani za određeni teritorij.
 - Pametne tehnologije sve više istiskuju ljudski rad.
 - Fleksibilnost tržišta rada → Stalan je posao u opasnosti, zajamčene mirovine i socijalna politika su ugroženi.

Beck

- Loše popratne pojave proizvodnog procesa više nisu vidljive i perceptivne (smrad, prljavština ...) već su nevidljive i predstavljaju latentne posljedice znanstvenog i tehnološkog napretka.
- Sustavan način bavljenja opasnostima i nesigurnostima koje su izazvane i uvedene samom modernizacijom.
- Proizvode se, ne samo proizvodi, već i nesigurnost → Rizik globalnih razmjera od ekološke katastrofe.
- Rizici su apstraktni i depersonalizirani (radioaktivnost i mikrobiološki organizmi) i proizlaze iz sila što nisu pod kontrolom pojedinca. Stoga se rijetko mogu koristiti kategorije poput krivnje ili odgovornosti.
- Rizici su **demokratski** → Prijete jednako i bogatima i siromašnima.
- Nove političke teme oko **ekoloških pitanja** i sigurnosti → Glavni problem nije glad, već tjeskoba i strah.

Giddens

- **Aspekti rizika**
 - Nadzor društva → Kontrola informacija i ljudi.
 - Era „ukupnih ratova“ → Spajaju više ograničenih ratova koji su prethodili.
 - Neizvjesnost i nepredvidivost gospodarske promjene.
 - Prijetnja ekološke katastrofe i nejednakosti uzrokovane kapitalizmom.

Globalizacija

Globalizacija → Čitav svijet postaje jednim sustavom; „globalno selo“.

Kulturni aspekti globalizacije

- Putovanja, obrazovanje, znanje više jezika...
- Gubljenje kulturnih obilježja društava.

Politički aspekti globalizacije

- Udruživanje država u različite unije i saveze (EU, NATO...).
- Pomoć za globalne probleme koje jedna država ne može riješiti samostalno (izbjeglice iz Sirije).
- Politike različitih država uvelike utječu jedne na druge.

Ekonomski aspekti globalizacije

- Širenje svjetske trgovine.
- **Transnacionalne korporacije**
 - Djeluju u dvije ili više zemalja čije prednosti (plaće radnika, troškovi proizvodnje) maksimalno iskorištavaju.
 - Geografski su fleksibilne.
- **Nova međunarodna podjela rada**
 - U najrazvijenijim zemljama koncentrira se kapital i stručno znanje. Visoka kvaliteta života tamo zadržava kreativne ljude.
 - Siromašne zemlje daju jeftinu radnu snagu.
 - Osnivaju slobodne industrijske zone u kojima, kao najpokorniji, rade žene i djeca.
- Razvoj novih tehnologija.
 - **Komunikacijske tehnologije**
 - Velika dostupnost svega.
 - Geografska fleksibilnost stručnjaka, „working nomad“ → Posao se može obavljati s bilo kojeg mjesta na svijetu.